

MRTVÉ DUŠE (1842)

Děj románu se točí kolem vypočítavého podvodníka Čičikova, který dostane zvláštní nápad: přesvědčuje sedláky, aby mu přenechali jména nevolníků, kteří jim zemřeli. Ti jsou totiž až do příštího sčítání lidu považováni oficiálně za živé. Čičikov chce s vytvořeným seznamem získaných „duší“ zažádat o bezplatné přidělení půdy, na niž by měl s dostatečným počtem nevolníků nárok. Příběh navazuje na tradici pikareskního románu. Pokleslý hrdina (antihrdina) putuje od statku ke statku a setkává se s nezaměnitelnými, výraznými postavami, které zastupují různé typy lidí v rámci ruské společnosti, převážně s negativními vlastnostmi. Čtenář se tak seznamuje např. se sentimentálním Manilovem, jenž není schopen nic pořádného uskutečnit, nebo s neustále se vytahujícím Nozdrevem, prolhaným falešným hráčem. Ti v přeneseném významu také představují mrtvé duše, postavy bez skutečného života.

„A k čemu to potřebujete?“ zeptal se Manilov po správcově odchodu.

Tato otázka, zdálo se, přivedla hosta do rozpaků; na jeho obličej se objevil jakýsi napjatý výraz, že se dokonce začervenal – úsilí vyjádřit něco, čemu se dobře nechťelo na jazyk. A opravdu, Manilov konečně uslyšel takové podivné a neobyčejné věci, jaké ještě nikdy lidské uši neslyšely.

„Ptáte se k čemu? Je to tak: rád bych koupil sedláky...“ řekl Čičikov, zajíkl se a nedomluvil.

„Ale dovolte mi otázku,“ pravil Manilov, „jak si přejete sedláky koupit: s půdou nebo prostě k osídlení v jiném kraji, to je bez půdy?“

„Nikoliv, nechci přímo sedláky,“ řekl Čičikov, „rád bych mrtvé...“

„Jak prosím? Promiňte... trochu nedoslýchám, zaslechl jsem prapodivné slovo...“

„Hodlám získat mrtvé, kteří by však podle revize byli zapsáni jako živí,“ pravil Čičikov. (...)

„A rád bych tedy věděl, můžete-li mi takové, ve skutečnosti neživé, ale živé vzhledem k zákonu, odevzdat, přenechat nebo jak se vám to bude lépe hodit?“

Ale Manilov byl v takových rozpacích a tak zmaten, že se na něho jen díval.

„Zdá se mi, že váháte?“ poznamenal Čičikov.

„Já?... nikoli, to ne,“ řekl Manilov, „ale nemohu pochopit... promiňte... Já jsem ovšem neměl příležitost nabyt takového skvělého vzdělání, jaké, abych tak řekl, je vidět v každém vašem pohybu; nemám vznešený dar vyjadřování... Možná, že zde... v tomto vašem vysvětlení... je skryto asi něco jiného... Možná, že jste se ráčil tak vyjádřit pro krásu slohu?“

„Nikoliv,“ odpověděl rychle Čičikov, „nikoliv, míním věc tak, jak je, to jest ty sedláky, kteří opravdu zemřeli.“

Přeložila Naděžda Slabihoudová

Otázky pro rozbor textu:

- 1 Co se v ukázce odehrává?
- 2 Jak na Čičikův záměr zareagoval Manilov?

REVIZOR (1836)

V jakémsi nejmenovaném, bezvýznamném městečku se dozvídají jeho hlavní představitelé, že k nim přijede na revizi vysoký petrohradský úředník. Všichni se vyděsí, protože si uvědomují, že skutečně je co nekalého odhalit. Zároveň v nastalém zmatku uvěří domněnce, že revizor již inkognito bydlí v místním hostinci. Považují za něj bezvýznamného mladíka Chlestakova, který prohrál peníze v kartách a nemá na zaplacení. Vše, co postavy v Gogolově hře vykonají, má nemorální charakter. Informaci o příjezdu revizora zjistí místní poštovník, jenž pro ukrácení chvíle rozlepjuje cizí dopisy. Když si městská honorace ztotožní Chlestakova s očekávaným revizorem, začne ho uplácet, pochlebovat mu a vychvalovat chod jim svěřených institucí. Chlestakov z nich zase bezostyšně tahá peníze a vychloubá se svými neexistujícími úspěchy. Ve zkratce tu tak Gogol podává obraz ruské společnosti postavené na lži, prospěchářství, korupci a omezenosti.

HEJTMAN: (...) Děti hodně, peněz málo... Račte sám uvážit: gáže stačí sotva na cukr a na čaj. Jestli došlo k nějakým úplatkům, tak nejvyšší maličkost: něco do špajzu, nějaké ten hadřík... A že jsem dal namrskat, to je sprostá pomluva! Člověk se každému nezavděčí. Taková sebranka – utopili by mě na lžici vody!

CHLESTAKOV: Co mi to tady? S tím na mě nechodte! Mně namrskat nedáte, na to nemáte gebír! To bych se podíval! Já se vyrovnám, já zaplatím. Že zrovna nemám u sebe! Mít peníze, tak tu netvrdu.

HEJTMAN (stranou): Jo tak... Ten se vyzná! Napřed spustí hrůzu, že člověk neví, kudy kam... Za pokus to stojí, snad mi hlavu neutrhne... – (Nahlas) Tedy jestli se jaksí nacházíte ve finanční tísní nebo vůbec, jsem okamžitě hotov... (Vytáhne prkenici) – Je mou povinností jakožto hejtmana...

CHLESTAKOV: Vy byste –? Půjčte mi! Jenom půjčit! Hned zaplatím hostinskému. Dvě stovky by stačily, možná i míň.

HEJTMAN (mu podává peníze): Rovné dvě stovky, ani se s tím nepočítejte.

CHLESTAKOV: Uctivé díky! Pošlu vám to obratem. Na mě je spoleh... Vy jste ale šlechetný člověk! To jsem nečekal...

HEJTMAN (stranou): Sláva na výsostech! Bere peníze... Teď už to snad půjde hladce. Však jsem mu taky pro jistotu vrazil hned čtyři sta.

CHLESTAKOV: Hej, Osipe! Osip vstoupí. Číšníka! (Obrátí se na hosty) Ale pánové! Přijměte místo, prosím pěkně.

HEJTMAN: To nic, my postojíme.

CHLESTAKOV: Ale jen račte! Teď vidím, že jste přímá povaha a že máte dobré srdce. Já – abych pravdu řekl – já myslel, že jste mně přišli – Jen si sedněte!

Přeložil Zdeněk Mahler

Otázky pro rozbor textu:

- 1 Jak celou situaci chápe Chlestakov?
- 2 Která věta dokazuje hejtmanovo korupční uvažování?
- 3 Jak jsou rozděleny hejtmanovy promluvy a proč?
- 4 Z čeho vyplývá komičnost této situace?

Opakování:

- 1 Které literární směry se prolínají v tvorbě Gogola?
- 2 Jaké motivy se objevují v jeho povídkách?
- 3 Co mají společného jeho prozaická díla?
- 4 Koho v něm kritizoval?
- 5 Který žánr s oblibou používal?
- 6 Proč jsou jeho hry dodnes oblíbené?